

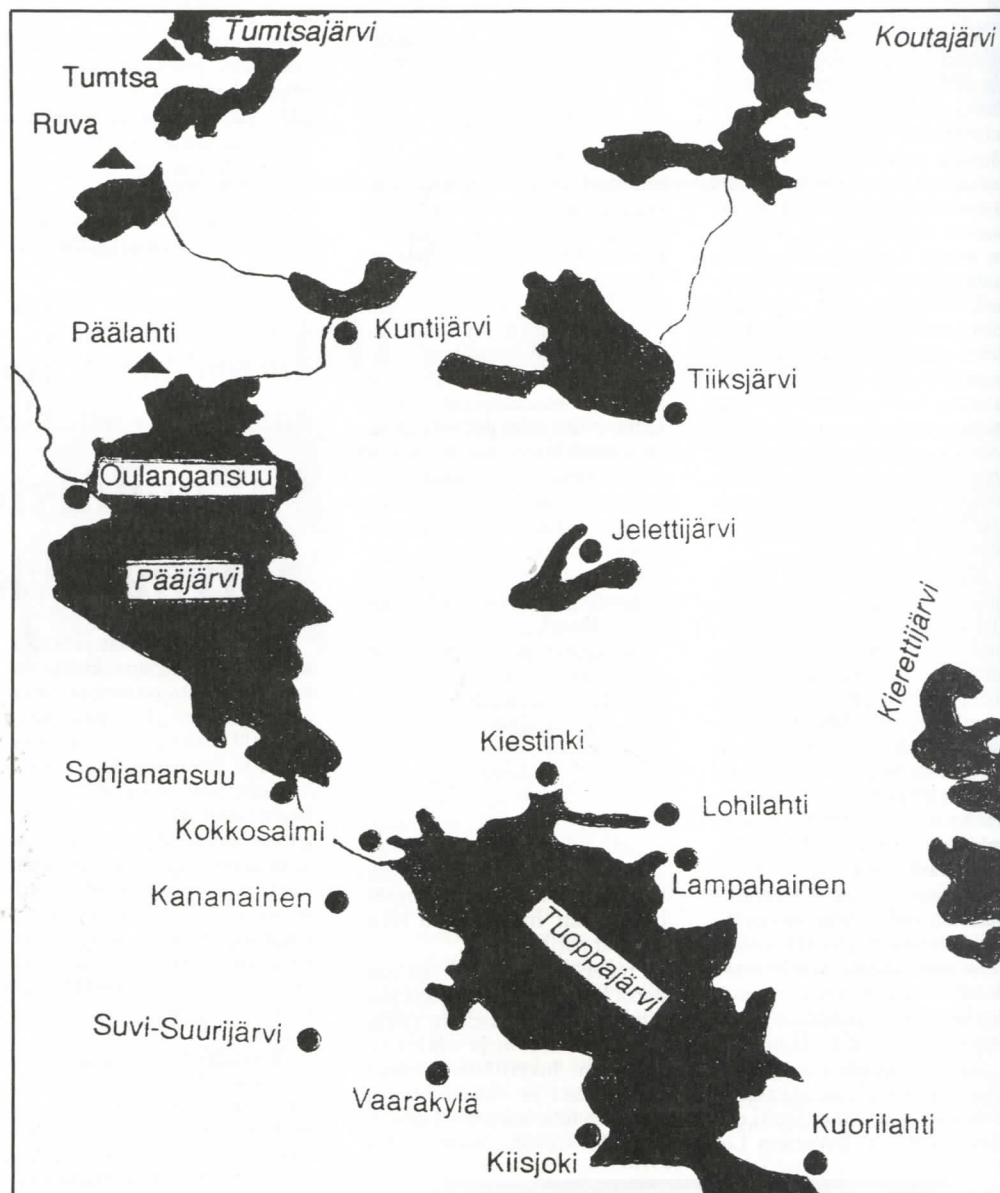
Pohjois-Vienan väestön sukujuuret

Vienan Karjalan luoteisosasta on käytetty nimityksiä Kiestinki – Oulanka ja Pohjois-Viena. Kielellisesti Tuoppajärven – Pääjärven seutu on lähellä etelämpänä sijaitsevaa Länsi-Vienaa: siellä puhutaan paikallisilla erikoispiirteillä höystettyä ”puhdasta” vienalaismurretta. Kuluvan vuosisadan vaihteen Pohjois-Viena erosi muusta länsi-vienalaisesta alueesta ennen muuta maantieteellisen eristyneisyytensä puolesta. Pohjois-vienalaiselle kansankulttuurille antoivat omaleimaisuutta sellaiset piirteet, jotka olivat tunnettuja myös Kuolan niemimaan ja Suomen Lapin saamelaisväestön keskuudessa. Kaikkialla Pohjois-Vienassa käytössä olleet poronhahasta ommellut jalkineet eli jaarat, geometrisen ornamenttiikan käyttö kirjonnassa, joikulaulu, nokun antaminen lapsia hyväiltäessä ja hääparin vieraille kumartaminen hääaterian aikana todistavat seudun kansankulttuuriin kerran kohdistuneesta monipuolisesta ja pitkäaikaisesta lappalaisvaikutuksesta.

Kiestingin ja Oulangan kuntien kiinteän asutuksen synnystä kertova historiallinen todistusaineisto jakautuu varsin epätasaisesti ja nimenomaan siten, että varhaisemmassa vaiheessa asutun Kiestingin kunnan asutuksen varhaisvaiheita valaisevaa asiakirja-aineistoa on löytynyt huomattavasti vähemmän kuin Oulangan kuntaa koskevaa vastaavanlaista materiaalia.

Kuten tuonnempana käy selville, eri etnistä alkuperää olevan väestön yhteensulautumisprosessi päättyi Pääjärven seudulla myöhemmin kuin Pohjois-Vienan itäosassa, ts. Kiestingin kunnan alueella. Siksi käytettävissä olevia tietoja myöhempien Kiestingin ja Oulangan kuntien asutuksesta käsitellään seuraavassa toisistaan erikseen siitään huolimatta, että 1800-luvun jälkipuoliskolla ja kuluvan vuosisadan alussa nämä muodostivat kulttuurisesti varsin yhtenäisen alueen.

Kuva Pohjois-Vienan 1900-luvun vaihteen väestön etnisestä taustasta, ts. sen sukujuurista, voidaan rakentaa osoittamalla yksittäisten sukujen todennäköisin lähtöalue. Kunkin suvun nimelle etsitään vastineita muualta suomalais-itäkarjalaiselta kielialueelta sekä Vienasta itään sijaitsevilta, nykyään jo venäläistyneiltä seuduilta. Venäläisissä asiakirjalähteissä esiintyvät ortodoksisesta henkilönni-

POHJOIS-VIENAN ASUTUS 1700-LUVUN ALUSSA
KOLMIO = LAPINKYLÄ
PALLO = KARJALAINEN KYLÄ

mestä johdetut sukunimet ovat todennäköisesti enimmäkseen kirkonmiesten antamia, siksi niiden kantajille on turha etsiä mitään tiettyä lähtöaluetta. Lähes poikkeuksetta ortodoksisperäiset sukunimet olivat suvun jonkin edustajan isännimiä ja saattoivat vaihtua muuttaman sukupolven välein. Ortodoksisesta henkilönnimestä johdettuja sukunimiä ei voida varauksettomasti pitää edes tietyn suvun jatkuvuuden ilmentäjinä. Näin ollen ortodoksisia sukunimiä ei voida pitää todistuskelpoisina lähdekappaleina Pohjois-Vienan väestön sukujuuria selviteltäessä.

Asutustilanne 1600-luvun alkupuolella

1500 - ja 1600 -luvun vaihteessa Pohjois-Vienasta käytettiin venäläisissä asiakirjoissa nimityksiä Villi Lappi ja Metsä-Lappi. Alueelta mainitaan seitsemän lapinkylää, Kiestinki, Kiijsjoki, tarkemmin paikantamatta jäävä lapinkylä Tuoppajärvellä, Jelettijärvi, Pääjärvi, Ruva ja Orijärvi. Niistä kolme ensimmäistä tuhoutuivat vuoden 1589 ruotsalaishyökkäyksessä.

Pohjois-Vienan vanhin karjalaiskylä sijaitsi mitä todennä-

köisimmin Tuoppajärven pohjoisrannalla, pienen Kiestinkijoen suussa. Vuodella 1628 päivityssä tsaari Mihail Romanovin käskykirjeessä mainitaan Kieretin pitäjään kuulunut Topozeron, so. Tuoppajärven rannalla sijaitseva kylä. Myöhemmissä asiakirjalähteissä ei tiettävästi kertaakaan mainita kylän nimeä Topozero. Viime vuosisadan loppupuolella tallennetun muistiedon mukaan Kiestinki on Tuoppajärven seudun vanhin kylä. Kiestinki on kuitenkin merkitty vuonna 1679 laadittuun Repolan hallintopitäjän valvontakirjaan uudiskyläksi. Vienan Kemin ja Kieretin pitäjän raja-

suhteita koskevasta selostuksesta vuodelta 1591 selviää, että Kieretin nautintamaat ulottuivat Tuoppajärvelle vain yhdessä kohtaa, Kiestinkijoen itäpuolella. Todennäköisesti 1600-luvun alkuvuosikymmeninä syntynyt, vuoden 1628 käskykirjeessä Topozero-nimisenä esiintyvä Kiestingin kylä autioitui ennen 1670-lukua.

Kiestingin kunnan asuttaminen

Vuoden 1679 valvontakirjan mukaan Jelettijärven kylän yhdeksässä talossa asui 10 perhettä, joiden sukunimistä kahdeksan on johdettu ortodoksisista ristimänimistä. Yhdelle sukunimelle löytyy 1600-luvun alun vastine Tohmajärveltä, joten sukua voidaan pitää Pohjois-Karjalasta saapuneena. Yksi suku näyttää muuttaneen Jelettijärvelle Kuolan linnakkeesta.

Vuonna 1679 Kiestingin ainoassa talossa asui kolmen veljeksien ja heidän perheidensä muodostama ruokakunta, jonka sukunimeä ei mainita. 1870-luvulla tallennetun asutustarinan mukaan Kiestingin kanta-asukas, Kömö nimeltään, oli lappalainen. Tuolloin hänen jälkeläisensä kattoivat enemmistön kylän asukkaista. Kuolan läänin valvontakirja vuodelta 1710 sisältää maininnan siitä, että josain Tuoppajärven rannoilla asui tuolloin lappalaisia. Vuoden 1720 asukasluettelon mukaan Kiestingin ainoassa talossa asui 34-vuotias Stepan Gavrilov eli Stepan Gavrilinpoika, jolla oli neljä alaikäistä lasta. Yksikään Kiestingissä vuonna 1679 asuneen suurperheen miespuolisista henkilöistä ei sovi etunimensä puolesta Stepanin isäksi, joten Kiestingin 1670-luvun asutus näyttää hävinneen joskus 1600-1700-luvun vaihteessa. Vuoden 1720 jälkeen Kiestingin asutuksen kehitys jatkui katkeamattomana ja Stepanin lapsia esiintyy myöhemmissä 1700-luvun asukasluetteloissa. Stepan Gavrilovia sopii siis ajatella Kömösen suvun kantaisäksi. Stepan asui talossa jo vuonna 1720, mikä todistaa hänen omakseen lappalaisille vieraan kiinteän elämäntavan jo vuosisadan alkuvuosikymmeninä.

Suurin osa myöhemmän Kiestingin kunnan alueesta kuului 1600-1700-luvulla Vienan Kemän hallintopitäjään. Sen kyläluettelossa vuodelta 1723 Tuoppajärven ympäriltä ja sen lähistöltä mainitaan seitsemän kylää: Suvi-Suurijärvi, Kananainen, Kokkosalmi, Vaarakylä, Kiisjoki, Lohilahti ja Lampahainen. Taloluvusta päätellen ainakin Kiisjoki ja Vaarakylä

lienevät syntyneet 1600-luvun jälkipuoliskolla. Kieretin pitäjään kuulunut Tiiksijärven kylä syntyi vähän ennen vuotta 1719. 1720-lukua myöhemmin syntyneet Kiestingin kunnan kylät ovat lähes poikkeuksetta saaneet kanta-asukkaansa seudun vanhimmista kylistä. Aikavälillä 1723 - 1905 Kiestingin kunnan alueelle syntyi 21 uutta kylää, joiden nimiä ei tässä yhteydessä ole tarkoituksenmukaista luetella.

Kiestingin sukujen lähtöalueet

Kahdestakymmenestä tavoitetusta 1800-luvun jälkipuoliskon Kiestingin kunnan ei-ortodoksisesta sukunimestä vain yhden suvun (Kömönen) tiedetään olleen juuriltaan lappalainen. 1800-luvulla Kiestingin kunnassa asui todennäköisesti muitakin lappalaisperäisiä sukua, jotka käyttivät ortodoksisista sukunimeä. Seitsemälle sukunimelle (Kiisjoen Loskanen, Kokkosalmen Lesonen, Kpälin Kauranen, Tiiksijärven Langujev eli Lankinen, Vaarakylän Semenoff eli Jouhkonen, Vaarakylän Tsokka ja Valasjoen Pjatujev eli Päättönen) löytyy vastineet Suomen Karjalan 1500 - 1600-luvun nimistöstä. Loskanen suku on saapunut Kiisjoelle Vienan Kemän kautta. Lesoset ovat päätyneet Pohjois-Vienaan asuttuaan jonkin aikaa Kuittijärven seudulla. Kahdelle sukunimelle (Kpälin Seppänen ja Vaarakylän Ukkola) löytyy vastineita Suomen Karjalan, Savon, Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun 1500-1600-luvun nimistöstä. Savolaislähtöisiä sukua on ainakin seitsemän (Heinäjärven Jegilajev eli Jokilainen, Jelettijärven Gjamarev eli Kämäräinen, Kananaisten Vatanen, Kiisjoen Jukarainen, Kiisjoen Sippilä, Kpälin kantasuku ja Vaarakylän Laahojev eli Laahinen). Niistä kaksi (Sippilä, Vatanen) sekä oletettavasti Ahvenlahden Lipaijeff (Lipponen) ja Kpälin Seppänen asuivat jonkin aikaa etelämpänä Vienassa. Kolme sukua (Gjamarev, Jegilajev ja Kananaisten kantasuku) muuttivat Kiestingin seudulle Kuosamosta. Suvi-Suurenjärven Karvarinnan (Karvosen) suku on joko savolaista tai pohjalaista alkujuurta

Kiestingin kunnasta tietoon tulleista suvuista ainakin yksi on taustaltaan lappalainen, seitsemän sukua ovat karjalaisia ja yhdeksän suomalaislähtöisiä. 1800-luvulla taustaltaan karjalaisia sukua asui sekä kunnan etelä- että pohjoisosassa, suomalaislähtöiset suvut kahta poikkeusta lukuunottamatta asuivat

Tuoppajärven rannoilla tai sen läheisyydessä. Seitsemäntoista sukua, joiden tausta on selvitetty, muodostavat 5 % kunnassa 1860-1880-luvulla asuneiden ruokakuntien määräästä. Nimi-vertailun tulokset oikeuttavat silti puhumaan siitä, että karjalaislähtöisten sukujen ohella Kiestingin kunnan eteläosan kylissä asui myös taustaltaan suomalaisia sukua.

Kiestingin kunnassa 1800-luvun jälkipuoliskolla asuneista suvuista ainakin kuusi mainitaan samoista kylistä jo vuonna 1723. Niistä Kiestingissä asunut Kömösen suku oli lappalaislähtöinen, Langujevin ja Pjatujevin suvut olivat karjalaisia ja kolme suomalaislähtöistä sukua (Jukarainen, Kananainen ja Karvarinta) asuivat Tuoppajärven luoteisrannalla sekä järvestä länteen avautuvassa erämaassa. Kuusi sukua, joiden lähtöalue on selvitetty, kattavat 12 % kaikista alueella 1720-luvulla asuneista suvuista. Suomalaislähtöiset suvut käsittävät ainakin 6 % kaikista suvuista.

Oulangan kunnan asuttaminen

Pääjärven rannoilla lappalaisia asui myöhemmin kuin muualla Vienassa. Seudun ensimmäiset kylät, Kuntijärvi, Oulangan-suu ja Sohjanansuu, syntyivät 1700-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Vuoteen 1788 mennessä Pääjärven ympärillä oli jo yksitoista kylää (Oulangan-suu, Sohjanansuu, Laitasalmi, Päälahti, Niska, Kuntijärvi, Vartiolampi, Ruva, Soukelo, Paanajärvi ja Kondozero), ja seudun yhteinen taloluku oli kasvanut yli seitsenkertaiseksi. Pääjärven pohjoispuolella, myöhemmän Tumtsan kylän kohdalla sijainneen Orijärven pogostan asukkaiden kerrotaan vielä 1700-luvun lopulla asuneen kodissa, joiden määrä kolminkertaistui vuosisadan kuluessa. Pääjärven seudun taloluvun ja verovelvollisten määrän voimakas kasvu 1700-luvun aikana panee ajattelemaan, että seudun ei-lappalainen asutus olisi tuolloin saanut ulkopuolelta huomattavan väestönlisän.

Pääjärven seudulla 1700 - 1800-luvun vaihteessa asuneista suvuista neljäntoista etninen tausta on pystytty selvittämään. Samat sukunimet toistuvat eräissä tapauksissa seudun kahdessa tai kolmessa kylässä, minkä vuoksi erillisten sukujen asuinpaikat on jätetty mainitsematta sekaannusten välttämiseksi. Seitsemän sukua (Jungin, Kir'sin, Mastinin, Seredin, Tonin, Torvejev ja Zaikov) olivat lappalaista alkujuurta. Kaksi

sukua (Borodkin eli Partanen ja Mikkojev eli Mikkonen) olivat saapuneet Pääjärven rannoille etelämpää Vienasta. Niistä Borodkinin suku oli taustaltaan savolainen. Kaksi sukua (Nikitin ja Pestrikov eli Kirjavainen) olivat lähtöisin Suomen Karjalasta. Niistä Pestrikovin suku päätyi Pääjärven seudulle asuttuaan jonkin aikaa Kainuussa. Kaksi sukua (Jegolajev eli Jokilainen ja Kannojev eli Kannainen, oletettavasti myös Kundozero eli Kuntijärvi) olivat muuttaneet alueelle Pohjois-Suomesta. Niistä Jegolajevin suku oli savolaislähtöinen ja Kannojev saattoi olla pohjalainen. Mahdollisesti Kundozerovin suku oli lappalaista alkujuurta.

Oulangan lappalaisasutuksen vienalaistuminen

1700-1800-luvun vaihteessa Pääjärven seudun asutus jakaantui neljään hallintoyksikköön. Pääjärven hallintopitäjän, samannimisen pogostan sekä Orijärven pogostan kiinteissä kylissä asui tuolloin taustaltaan erilähtöisiä sukua, kun taas Ruvan pogostan kaikki asukkaat ilmoitetaan tilattomiksi lappalaisiksi. Noin puolet Pääjärven seudun asukkaista olivat 1700-1800-luvun vaihteessa joko lappalaisia kielellisesti ja kulttuurisesti tai kiinteään elämäntapaan ja todennäköisesti vienalaismurteeseen siirtyneitä, runsaasti karjalaisia kulttuurivaikutteita omaksuneita, alkuperältään lappalaisia perheitä.

Pääjärven seudun lappalaiset kanta-asukkaat olivat todennäköisesti asuneet seudulla jo 1600-luvulta lähtien. Karjalaisen ja suomalaislähtöisten uudisasukkaiden asettuminen alueelle 1700-luvun aikana lienee ollut tärkeimpänä syynä siihen, että seudun kantaväestö siirtyi vähitellen maanviljelyyn ja karjanhoitoon sekä luopui kielestään ja pääosin myös kansankulttuuristaan.

Käytettävissä olevista asiakirjalähteistä ei löydy mainintoja siitä, milloin Ruvan ja laajemmin ottaen Pääjärven pohjoispään lappalaiset siirtyivät vienalaismurteeseen ja omaksuivat karjalaisen identiteetin. Todennäköisesti kielen ja identiteetin vaihto tapahtuivat pitkähkön, vuosikymmeniä kestäneen siirtymäkauden aikana. Vuoteen 1859 mennessä Pääjärven hallintopitäjä sekä Pääjärven, Orijärven ja Ruvan pogostat yhdistettiin Kuntijärven eli Oulangan kunnaksi, mistä voidaan päätellä, että viime vuosisadan puoliväliin mennessä kaikki Pääjärven seudun asuk-

kaat olivat jo siirtyneet vialalais-murteeseen ja omaksuneet karjalaisen identiteetin.

Pohjois-Vienan väkiluvun muutokset 1800-luvulla

1800-luvun alkukolmanneksella myöhempien Kiestingin ja

Oulangan kuntien väkiluku kasvoi varsin hitaasti. Syynä siihen olivat todennäköisesti nälkävuodet, joista raskaimpia olivat vuodet 1811-1812. Sen sijaan seuraavien 20 vuoden aikana, so. vuosisadan puoliväliin mennessä, Pohjois-Vienan väkiluku kaksinkertaistui. Syynä tähän saattoi olla lappalaissukujen maanviljelykseen ja karjanhoitoon siirtymisen myötä tapahtunut elintason paraneminen. Väkilu-

vun nopea kasvu johti siihen, että luonnonoloiltaan karulle seudulle syntynyt liikaväestö joutui etsimään toimeentulomahdollisuuksia muualta ja joko väliaikaisesti tai kokonaan jättämään kotikylänsä. Kiestingin ja Oulangan kuntien asukkaita muutti koko 1800-luvun jälkipuoliskon Vienanmeren länsirannikon venäläistyneisiin kyliin sekä Kuolan niemimaan etelärannikolle. Sitä vastoin ei ole

löytynyt tietoja siitä, että Pohjois-Vienaan olisi viime vuosisadalla muuttanut väestöä muualta Itä-Karjalasta tai Suomen puolelta. Luonnollinen väestönlisäys näyttää kattaneen kokonaan kyseisen seudun nopean väestönkasvun 1800-luvun jälkipuoliskolla, joten Pohjois-Vienan etninen koostumus säilyi ennallaan vuosisatamme alkupuolelle asti.

MATTI PÖLLÄ

Matkamiehen risti Kotisaaren kärkeen

Kiestingin pruasniekka oli karjalaisen rahvaan mieleen

"Vaikka ulkona on vilu ja sää vihmo, täällä sisällä vallitsee lämmin karjalainen henki", totesi Kiestinki-seuran puheenjohtaja Gennadi K u n d o z e r o v avatessaan järjestyksessä toiset Kiestingin pruasniekat kulttuuritalon täpötäydessä salissa.

Juhlan ajankohta, heinäkuun ensimmäinen viikonloppu oli viisaasti valittu: alkukesän töistä oli päästy ja heinätoiden aika oli vielä edessäpäin. Pruasniekkarahvasta olikin paljon, oli naapurimaasta Suomestakin lähemmäs sata henkeä kahdella linja-autolla ja muilla kulkuneuvoilla. Kaukaisin vieras taisi olla Itävallasta saakka.

Metropoliitta Leo, Oulun hiippakunnan piispa, piti pruasniekan siunauspuheen. Hän toivotti onnea ja menestystä alkavalle juhlahalle. "Toivon, että löydämme uusia yhteistyön muotoja, joilla voimme kehittää karjalaisen kulttuurimme parhaita piirteitä. Omalta osaltani haluaisin tässä alleviivata karjalan kielen merkitystä", totesi metropoliitta Leo.

Toisena puheenvuoron käytti Kiestingin itsehallinnon johtaja Nikolai G o r b a t s h. Hän lausui juhlarahvaan, erityisesti Suomesta tulleet vieraat, tervetulleiksi Kiestinkiin, kansalliseen kylään.

Gorbatshin mukaan lähes 50 pros. kylän 2 500 asukkaasta on karjalaisia. Muitakin kansallisuksia on, mutta sopu on säilynyt hyvänä.

"Kylässä on joitakin tuotantolaitoksia", jatkoi Gorbatsh, "mm. metsäteollisuuslaitos sekä minkkitarha, jotka molemmat ovat nykyään osakeyhtiömuotoisia. Lisäksi on kaksi koulua,

Metropoliitta Leo piti ristin sijoituspaikkaa erinomaisena.

joista toinen internaatti. Kylässä on 25-paikkainen sairaala, kaksi lastentarhaa, posti ja lennätin.

Selostaessaan Kiestingin tulevia kehitysnäkymiä Gorbatsh mainitsi kuusamolaisen firman laatiman kylän vesihuoltosuunnitelmaan. Asuntotuotannossa, jota pyritään mahdollisuuksien mukaan kehittämään, nykysuuntaus suosii omakotitaloja pääosin tosin siitä syystä, ettei rakennusyhtiöiden voimavarat riitä kerrostalojen rakentamiseen.

"Nykyisin Kiestingissä vallitsee vaikea työttömyystilanne", kertoi Nikolai Gorbatsh. "Olen ehdottanut yhteisyritysten perustamista työttömyyden lieventämiseksi. Suomalaisyrietykset

ovat tänne tervetulleita".

Karjalan Rahvahan Liiton puheenjohtaja Pekka Zaikov selosti liiton toimintaa mainiten mm., että sillä on nyt kymmenen alaostoa, pohjoisimmat Kiestingissä ja Pääjärvellä. KRL toimii hyvässä yhteistyössä Karjalan Sivistysseuran ja sen alaostojen kanssa.

"Toimintamme tärkein päämäärä on, että Karjala puajii karjalaksi", jatkoi Pekka Zaikov. "Tilanne ei kuitenkaan ole keuhuttava, sillä vain 10 pros. alle 10-vuotiaista lapsista sanoo karjalan äidinkielen. Kansan, kielen ja kulttuurin tulevaisuus on kuitenkin juuri lapsissa. Kie-lenopetus niinmuodoin avainasemassa, ja se painopiste on

siirrettävä lastentarhoihin asti.

Louhen piirin osalta opetustilanne on Pekka Zaikovin mukaan melko kehno. Opetusta annetaan vain Louhessa ja Kiestingissä, muualla vasta ehkä mietitään, mitä tehdä. Kysymys on paljon opettajien ja kasvatustajien arkuudesta, koulujen monista ongelmista ja työpaineesta, osin välinpitämättömyydestäkin.

Karjalan Sivistysseuran tervehdyksen toi seuran puheenjohtaja Pentti K e y n ä s. Hän korosti pruasniekkain ja muiden yhteisten tapaamisten olevan olennainen osa kanssakäymistä yli rajan. Zaikovin tapaan hänkin korosti oman kielen säilymisen tärkeyttä.